

АНА П. НЕШИЋ*
ЛАЗАР ЖОЛТ
Филозофски факултет
Нови Сад

УДК 159.923.2:323.3
Монографска студија
Примљен: 14.03.2017
Одобрен: 25.04.2017
Страна: 367-374

ТЕРИТОРИЈАЛНИ ИДЕНТИТЕТ: РЕАЛНОСТ ИЛИ ФИКЦИЈА

Сажетак: Појам територијалног идентитета се користи са циљем објашњења везаности појединца или групе за одређени регион или територију. У раду се анализирају теоријска одређења појма, као и резултати неколико истраживања у Србији, укључујући и она од аутора, са питањем шта заправо значи територијални идентитет и зашто су резултати који су добијени у истраживању таквог квалитета. Резултати приказаних истраживања указују на највише нивое везаности испитаника за своје локално окружење, односно град-село и најуже за оквире у региону. Нижи нивои територијалног идентитета су исказани према ширим територијалним целинама као што су Балкан и Европа. У условима кризе идентитета свих врста, одговори су рационални и очекивани. Да ли би виши нивои територијалног идентитета допринели повећању нивоа других идентитета, било личних или колективних, једно је од најважнијих питања која се у раду постављају.

Кључне речи: територијални идентитет, регион, територија, идентитет

У савременим друштвима појам идентитета се значајно мења, у контексту глобалног друштва, које на овај или онај начин потиरे различитости и креће се према својеврсној унификацији. Како су у кризним ситуацијама промена увећани и конфликти свих нивоа, тако се увећава и несагласност између сингуларних и плуралних идентитета. Ако се под идентитетом у најопштијем смислу речи подразумева истоветност (лат. *identitas*), од суштинског је значаја одредити критеријуме по којима се упоређује и којима се сагледава. Идентитет се мора посматрати као динамична, развојна категорија која у највећој мери зависи од личног односа према окружењу и себи самом. Усвајање основних вредности у процесу социјализације чини основу успостављања идентитета, својеврсне истоветности и њеног трајања, посматрано у контексту стварности. Када се идентитет посматра само са емотивног аспекта, елементи од којих се састоји осећање идентитета су: осећање јединства, кохеренције, припадности,

* nestic.ana.88@gmail.com

аутономије (Мимица и Богдановић, 2007:180). Идентитет се у социологији посматра вишедимензионално, укључујући когнитивне елементе који подразумевају разумевање себе самог и одређивање вредности и приоритета у односу на друге значајне вредности. За Гиденса, важни извори идентитета су род, национална и етничка припадност, сексуална оријентација, друштвена класа (Гиденс, 2007). Према Коковићу, појам идентитета се првобитно схватао као истовестност, јер су припадници одређене групе исти управо у ономе по чему се разликују од друге групе (Коковић, 2005). Идентитет се посматра и као осећај сопствене припадности која се развија процесом диференцијације и организује одређени смисао (Castels, 2002). У динамичком процесу формирања идентитета, поред осећаја јединства, припадности и аутономије али и конфликта, расте припадање заједници које се изражава прихватањем заједничких вредности.

У условима транзиционих промена у Србији, којима се не зна исход, а чији ток је, из разних разлога, врло проблематичан, питање идентитета се учестало поставља. Не само питање националног идентитета, већ и свих других персоналних и колективних идентитета.

Територијални идентитет

Територијални идентитет се генерално посматра кроз осећај припадности одређеној територији, односно друштвене идентификације са територијом. Такође, територијални идентитет се може посматрати и као део културног идентитета јер „спада у категорију друштвеног идентитета, којим се одређују релације са ширим друштвом (у овом случају, са територијалним ентитетима). Идентитет као релацијски појам обухвата две димензије: једна наглашава сличност са другима (препознавање у друштвеним групама којима припадамо), док друга истиче разлику у односу на друге, чиме се друштвени актер/субјект смешта у неке односе, али и дефинише њихове границе“ (Петровић, 2014: 26).

Веза са културним идентитетом се налази у објашњењу културног идентитета у којем се обједињују различите одреднице идентитета као што су раса, територија, језик, традиција, обичаји, религија (Шабић и сар., 2007). Културни идентитет је зато немогуће сагледати без обухватног приступа који подразумева антрополошка, психолошка, социокултурна и биолошка сазнања. И Смит наглашава значај територијалног идентитета сматрајући да су персонални и колективни идентитети комплементарни, тако што свако индивидуално „ја“ чине три категорије: категорија пола, категорија простора или територије и друштвено-економска категорија (Смит, 2010).

Ипак, неопходно је разликовати термине територијалног идентитета од појма топофилије, која представља везаност људи за одређени географски простор (Туан, 1990), или терафилије, која означава везаност људи за одређени географски простор, али која подстиче на активности које доприносе локалном развоју (Roca and Roca, 2007).

У реалности је питање територијалног идентитета у значајној мери повезано са проблемима одрживог локалног и регионалног развоја чије унапређење би могло да допринесе и афирмацији појединих региона и територија (Paasi, 2003). Допринос размишљању о проблему територијалног идентитета дају и истраживања која се крећу у два правца: као питања објективног територијалног идентитета који подразумева видљиве и невидљиве, материјалне и нематеријалне просторне токове који се могу регистровати видљивим подацима. Други аспект чини субјективни територијални идентитет који представља просторне елементе који су саставни део спознаја, вредновања и деловања друштвених, економских и културних актера у оквиру дате територије (Rosa and Rosa, 2007). Настанак ових различитих идентитета није синхронизован, али ни њихово трајање није неограничено. Територијални идентитет се ствара кроз селективно повезивање различитих територијалних нивоа тако што различити нивои територијалног идентитета нису међусобно искључиви, што се огледа у постојању вишеструке лојалности код грађана који су истовремено везани и за своју државу, град, регион или Европу. Истраживања у другим земљама показују да је осећај везаности за непосредну локалну заједницу представља највиши ниво везаности, док се везаност за државу, регион или Европу исказује кроз слабије нивое повезаности (Strassoldo, 1982; Paasi, 2003).

Истраживања територијалног идентитета

У времену брзих и не увек позитивних промена, у Србији се однос према локалном региону мењао не само под утицајем смене генерација, односом према кључним вредностима, већ и великим притисцима јавног мњења. Посебно значајан утицај на развој територијалног идентитета је имао однос према питањима граница државе, проблема Косова, као и бивших југословенских република. Савремена геополитичка дешавања која доприносе бројним миграцијама континуирано дестабилизују идентитете засноване на територији. Поставља се питање шта је то у самој територији што доприноси учвршћивању идентитета, да ли је то место рођења, живљења, власништво над земљом, или сасвим други фактори одређују елементе који доприносе идентитету.

Проблем у истраживањима припадности грађана одређеном географском региону се јавља на самом почетку-код дефинисања појма територијалног идентитета. Постоји могућност сагледавања привржености (разликујемо термине припадности и привржености) одређеном географском регион, као територијални идентитет који се често користи у социолошкој литератури као одредница која објашњава плуралност идентитета, и где се указује на његову повезаност са националним и културним идентитетом.

Истраживање Лазара „показало је да утврђивање степена поистовећивања испитаника са локалном, регионалном и ширим територијалним заједницама може бити вредан општи показатељ за разумевање неких других варијабли, а посебно оних које се тичу истраживања односа према садашњем стању и перспективама АП Војводине и Републике Србије“ (Лазар, 2008: 91).

У истраживању које је рађено 2014. године на специфичном узорку испитаника, чланова странака које учествују у политичком животу, у ком је учествовало 159 испитаника, 102 мушког и 57 женског пола, у Новом Саду, анализа осећања припадности одређеним територијалним, односно геополитичким регионима је показала следеће резултате:

- Осећање припадности Европи у потпуности је исказало 23,3% испитаника, приличну припадност 10,7%, делимичну припадност 20,8%, малу 15,1% и ни најмању припадност исказало је 18,2% испитаника.
- Показатељи припадности Балкану исказани су следећим процентима: припадност у потпуности исказало је 20,1% испитаника, приличну припадност 13,8%, делимичну 25,2%, малу 15,7%, углавном не 13,8% и ни најмање 11,3%.
- Показатељи припадности Србији су исказани следећим процентима: у потпуности 59,7%, прилично 8,2%, делимично 8,8%, мало 11,3%, углавном не 5%, ни најмање 6,9%.
- Показатељи припадности Војводини су исказани на следећи начин: у потпуности 55,3%, прилично 13,2%, делимично 11,3%, мало 5%, углавном не 5,5% и ни најмање 10,1%.
- Показатељи припадности ужем региону (Срем, Банат, Бачка) су исказани на следећи начин: у потпуности 49,7%, прилично 15,7%, делимично 13,2%, мало 3,8%, углавном не 6,3% и ни најмање 11,3%.
- Припадност свом граду/ селу је изражена на следећи начин: у потпуности 64,2%, прилично 11,3%, делимично 7,5%, мало 1,3%, углавном не 5% и ни најмање 10,75% испитаника.

Када је у питању припадност регионима најзначајнији показатељ код већине испитаника је припадност граду или селу у којем живе, што је очекиван и логичан резултат. Показатељи припадности указују на тенденцију затварања и окретања ка локалним и ужим ентитетима. Резултати истраживања указују на недостатак космополитског духа код политичких активиста, и истицање значаја локалних припадности (у Нешић, 2016).

Поновљено истраживање годину дана касније, са истим упитницима, само на знатно већем и одређенијем узорку на 406 испитаника, чланова странака у градовима Војводине, а у склопу докторске дисертације (Нешић, 2016), дало је веома сличне резултате.

- Резултати који се тичу односа припадности Европи као најширој територијалној категорији у истраживању, највећи проценат испитаника определио се за средњу вредност става када је у питању однос припадности Европи. То значи да је 31,5% испитаника дало одговор да осећа делимичну припадност Европи, 20,9% да не осећа ни најмању припадност, 18,7% да осећа потпуну припадност, 16,7% испитаника определило се за одговор углавном не, док се 12,1% определило за приличну припадност Европи.
- Слична ситуација као са ставом према Европи је и према Балкану. Највећи проценат испитаника определио се за одговор о делимичној припадности овој територијалној целини - 32,5%, 20% испитаника изјаснило се да ни најмање не осећа припадност Балкану, 17,2% у потпуности осећа припадност, 16,3% испитаника рекло је да углавном не осећа припадност, док се 14% испитаника определило за прилични осећај припадности Балкану.

- Када је у питању осећање припадности према Србији, највећи проценат испитаника, 36,5%, се изјаснио да у потпуности осећа припадност према својој држави, док ни најмању припадност осећа 26,1%. Делимичну припадност Србији осећа 16,3% испитаника, приличну припадност осећа 12,1%, док 9,1% испитаника углавном не осећа припадност према Србији.
- Када је у питању осећање припадности Војводини, ситуација је слична као и са осећањем припадности Србији. У највећем проценту испитаници осећају потпуну припадност Војводини, у 37,2%. 25,4% испитаника ни најмање не осећа припадност Војводини, док делимичну припадност осећа 15,5% испитаника. Прилично осећање припадности осећа 12,8% испитаника док 9,1% углавном не осећа припадност Војводини.
- У односу на област Војводине у којој живе (Срем, Банат или Бачку) испитаници у највећем проценту осећају у потпуности припадност својој територијалној целини, у 34,7%. 24,6% испитаника ни најмање не осећа припадност својој области, 14,8% осећа делимичну припадност, 13,3% испитаника осећа приличну припадност, док 12,6% испитаника углавном не осећа припадност области Војводине у којој живе.
- У односу на припадности различитим територијалним целинама, испитаници су највећу припадност показали према свом граду/селу: 46,1% испитаника осећа у потпуности припадност, 27,6% ни најмање не осећа припадност. Делимичну припадност осећа 9,6% испитаника, приличну припадност 8,9%, док 7,9% испитаника углавном не осећа припадност свом граду/селу.

Компарацијом резултата овог истраживања са истраживањима Лазара из 2002. године и 2006. године, показује се да је анкетираним грађанима Војводине у 2006. години највише стало до места (села, односно града у ком живе), као и у нашем истраживању, док је Војводина, која је 2002. године била на првом месту, у нашем истраживању (као и оном из 2006. године) била на другом месту. Последње место у оба истраживања заузимају Балкан и Европа, с тим што је 2002. године Европа била испред Балкана, док је 2006. ситуација била обрнута. Занимљиво је да је стандардна девијација највиша за прву и последњу рангирану територијалну јединицу, што указује на велику дисперзију одговора, односно, велике разлике у одговорима испитаника. Ове варијације највероватније настају у судару различитих вредносних критеријума који су круцијални за идентификацију испитаника, сматра Лазар, а самим тим и од суштинског значаја за објашњење жеље за географском припадношћу. Истраживањем је указано на чињеницу да егзистенцијални критеријуми (незапосленост, несигурност тренутног запослења, ниски приходи, незадовољавајућа инфраструктура и културни живот) грађана Србије, односно Војводине, су у супротности са емотивним критеријумима, што указује на везу која је добијена у резултатима (Лазар, 2009).

Употпуњењу слике о територијалном идентитету доприносе и друга слична истраживања. Једно од највећих и најупечатљивијих је и истраживање Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2012. године, под називом Промене основних структура српског друштва, на репрезентативном узорку од 2557 грађана, настало је са циљем поређења са ранијим истраживањем истог Института из 2003. године, које је имало шири

карактер под називом *South East European Social Survey Project* на узорку од 2997 грађана. Основна питања у оба упитника су се односила на ставове испитаника о томе у ком степену су везани за одређене територијалне целине. Територијалне целине су биле следеће: место становања (село или град), регион (у коме живе, унутар националне државе), Србију, Балкан или Југоисточну Европу и Европу. Поређење података два истраживања показало је да је „осећај везаности за све нивое забележио пад у периоду од 10 година, међутим, промене у везаности испитаника за Србију, регион и место становања су веома мале, те везаност за ове територијалне нивое остаје релативно уједначена, односно везаност за место незнатно виша од везаности за Србију, а потом и за регион. Осећај везаности за Балкан односно Европу је, такође, релативно уједначен, али значајно нижи у односу на везаност за претходно разматране нивое у оба истраживања, и са израженијим падом, тако да се разлика у интензитету везаности за национални/субнационалне нивое у односу на супранационалне нивое повећала, у корист првих (на пример: 2003 средња вредност везаности за Србију била је 3,2 а за Европу 2,6, а 2012 – 3 према 2,1; итд)”. Такође, показана је заступљеност идентитета у којем је обједињено више територијалних нивоа, док је осећај повезаности само са једним територијалним нивоом изузетно редак (појављују се сви нивои, најчешће место становања: 4,2%; следи Србија: 3,6%, а сви остали нивои се јављају испод 1%, најређе Балкан: 0,2%), као и изостанак осећаја везаности за било који територијални ниво, односно везаност само за супранационалне нивое. Додуше, издваја се висока заступљеност испитаника везаних само за национални и субнационалне нивое (39,5%) (Петровић, 2014).

Резултати наведених истраживања су у великој мери очекивани, обзиром на политичке односе са Европском Унијом као и неким земљама из региона. Суштинско питање које се намеће је у каквој вези је територијални идентитет са осталим типовима личног и колективног идентитета. Ако је ниво територијалног идентитета саставни део личног идентитета јер доприноси одговорима на питање „ко” смо и „одакле” смо, значај овог типа идентитета је веома велики. Такође, ако територијални идентитет доприноси одговорима на питање „зашто” смо баш на овом месту и шта ту „радимо”, значај територијалног идентитета је још већи.

Закључак

Промене у схватању идентитета последњих деценија су условљене бројним факторима, пре свега глобализацијом, па се идентитет више не сматра унапред одређеним и непромењивим, већ је у питању лични доживљај који се мења. Постмодерна доводи у питање постојећа виђења колективних идентитета, посебно када је у питању национални идентитет. Чак се и територијални идентитет посматра као однос између актера настао њиховом интеракцијом, што је у великој мери редукција и доприноси нејасноћи. Није само то проблем. Уочава се и релативизовање значаја територијалног идентитета у западној ли-

тературе са објашњењем да се стварају нове заједнице транснационалног карактера у којима није доминантан територијални идентитет (Rosenay and Fagen, 1997).

Показатељи територијалног идентитета добијени у нашим истраживањима открила су и један значајан сегмент стварности у којем је грађанима најважније место и простор онај где су тренутно, као и њихове могућности које изабрани простор нуди. Такође, индикативни резултати истраживања Лазара и Маринковића, указали су на резултат њиховог истраживања према којем се већина Војвођана изјаснила да је у највећој мери спремна да „ревностно обавља своју професију, а најмање су расположени за новчана давања и политичко ангажовање”, једино се спремност за ангажовање исказује када су у питању локални проблеми грађана. На основу резултата истраживања аутори сматрају да „економски чиниоци преузимају примат у мотивисању грађана на друштвено ангажовање, односно да утилитаризам потискује колективистичку солидарност, посебно ону која је још у не тако давној прошлости имала снажну идеолошку залеђину“ (Лазар и Маринковић, 2003: 164).

Ипак, није могуће занемарити улогу територијалног идентитета уопште, а посебно у процесима територијализације. Како су то проблеми свакодневице у Србији, али и шире, све се теже остварује могућност да сама територија представља основу за успостављање вредности које чине основу територијалног идентитета. Јасно је да територијални идентитет настаје као последица интеракције средине и појединца, али интеракција у којој учествују и други људи, и основне вредности који одређују њихову интеракцију. Као и сви други типови персоналног и колективног идентитета, тако и територијални идентитет представља окосницу за успостављање вредности који у великој мери омогућавају опстанак и развој. Значај који се придаје територијалном идентитету је у великој мери оправдан са аспекта развојних перспектива и често неоправдан са аспекта политичких процеса, у којима се, за неке територије и њене становнике, територијални идентитет представља као предност, а за неке друге као недостатак.

Литература:

1. Gidens, Entoni (2007). *Sociologija*. Beograd. Čigura print.
2. Lazar, Žolt i Marinković, Dušan (2003). Regionalni, lokalni i globalni identitet Voјvodana. *Sociologija* 45 (2): 155-166.
3. Lazar, Žolt (2008). Teritorijalni identitet, činioци čuvanja kulture i sistem vrednosti građana Voјvodine. U: Škorić, M., Sokolovska, V. i Lazar, Ž. (Ur). *Tradicija. Jezik. Identitet*. Novi Sad: Mediterran publishing.
4. Lazar, Žolt. (2009). Voјvodina in Europe - Models of Territorial Identification of the Citizens of Voјvodina. *Zeitschrift fur balkanologie* 45 (1): 57-65.
5. Mimica, Aljoša i Bogdanović, Marija (2007). *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike.
6. Castells, Manuel. (2002). *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
7. Koković, Dragan (2005). *Pukotine kulture*. Novi Sad: Prometej.

8. Nešić, Ana. (2016). Sociokulturni aspekti političkog aktivizma društva u tranziciji: primer AP Vojvodine-doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, 28. oktobra 2016. godine.
9. Petrović, Mina (2014). Teritorijalni identitet: između lokalnog i globalnog. *Sociologija* 61 (1): 23-40.
10. Paasi, Anssi. (2003). Region and place: Regional Identity in Question. *Progress in Human Geography* 27 (4): 475–485.
11. Roca, Zoran and Roca, Maria de Nazare Oliveira (2007). Affirmation of Teritorial Identity: A Dvelopment Policy Issue. *Land Use Policy* 24(2): 434 - 442.
12. Rosenau, James and Fagen, Michael (1997). A New Dynamism in World Politics: Increasingly Skillful Individuals. *International Studies Quarterly* 41: 655-686.
13. Smit, Antoni (2010). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
14. Strassoldo, Raimondo (1982). Frontier regions: future collaboration or conflict? *West European politics*. 5 (4): 123-135.
15. Tuan, Yi-Fu (1990). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values*. New York: Columbia University Press.
16. Šabić, Dejan i Pavlović, Mila (2007). Regionalna svest i regionalni identitet. Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu: Zbornik radova 55: 151-158.

TERRITORIAL IDENTITY: REALITY OR FICTION

Summary: The concept of territorial identity is used with the aim to explain attachment of individuals or groups for a particular region or territory. This paper analyzes the theoretical definition of the concept, as well as the results of several studies in Serbia, including those of the authors, the question of what territorial identity means and why the results obtained in the study have such quality and significance. The results presented in this research indicate the highest level of attachment of the respondents for their local environment, town or a village, and the immediate frames in the region. Lower levels of territorial identity are presented according to the broader territorial units such as the Balkans and Europe. In terms of identity crises of all kinds, the answers are rational and expected. Would higher levels of territorial identity contributed to increasing the level of other identities, whether personal or collective, is one of the most important issues in the setting of this paper work.

Key words: territorial identity, region, territory, identity